

Tadeusz Oracki

"Zjazdy i konferencje konsulów polskich w Niemczech. Protokoły i sprawozdania 1920-1939", oprac. H. Chałupczak, E. Kołodziej, Lublin 1999 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 664-667

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Napisana przystępnym językiem praca powinna znaleźć się wśród obowiązkowych lektur studenta historii, aczkolwiek w ewentualnym drugim wydaniu książki nie powinno zabraknąć indeksów. Należałoby także usunąć tu i ówdzie błędy i niekonsekwencje w pisowni geograficznych nazw i pojęć, jak np. „Europa Środkowo-Wschodnia”, „Prusy Krzyżackie” czy „w Radzynie” (a nie „w Radzynie”).

Teresa Borawska

Zjazdy i konferencje konsulów polskich w Niemczech. Protokoły i sprawozdania 1920—1939, oprac. H. Chałupczak, E. Kołodziej, Lublin 1999, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, ss. 375.

Wyjątkowo skromnie przedstawia się dorobek naszej historiografii w zakresie wydawnictw źródłowych dotyczących życia i działalności Polaków w Niemczech, toteż z uznaniem należy przyjąć omawianą publikację, zawierającą protokoły i sprawozdania z konferencji konsulów polskich w Niemczech. Dokumenty te, znane dotąd jedynie fragmentarycznie (m.in. także z „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”), poszerzają w sposób istotny naszą dotychczasową wiedzę. „Rzucają one — jak trafnie piszą autorzy we wstępie — ciekawe światło na procesy zachodzące w Europie lat 1919—1939, przede wszystkim ukazują tajniki polityki wewnętrznej i zagranicznej zarówno Rzeczypospolitej, jak i Rzeszy. Pozwalają poznać organizację, cele i metody pracy polskiej służby dyplomatycznej i konsularnej działającej na tak newralgicznym terenie. Traktują o procesach narodowościowych oraz konsekwencjach polityki obu państw na tych obszarach. Przynoszą bardzo wiele informacji o działalności polskiego ruchu narodowego w Niemczech, pozwalają ustalić rangę tego czynnika w stosunkach bilateralnych, zasady i formy jego wspierania przez rząd polski” (s. 11).

Obaj autorzy, którzy poprzez swe wcześniejsze publikacje dali się poznać jako wybitni znawcy zagadnień polonijnych, wykorzystali w swej pracy archiwalia znajdujące się wyłącznie w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Dokumenty te, znajdujące się początkowo w Archiwum MSZ w Warszawie, były znane historykom polskim już w latach pięćdziesiątych, dzięki życzliwości ówczesnego profesora i rektora Szkoły Głównej Służby Zagranicznej oraz dyrektora departamentu archiwum i biblioteki MSZ — Tadeusza Cieślaka. Częścią tych archiwaliów, w tym raportami konsulów polskich w Niemczech, zajmowali się nasi historycy, publikując je i objaśniając. Mieli więc autorzy omawianej książki zadanie w pewnym stopniu ułatwione. Chałupczak i Kołodziej zebrali owe sprawozdania i protokoły konsulów polskich i opublikowali je w jednym tomie i już sam ten fakt ma duże znaczenie dla dalszych badań naukowych. Należało jednak zaznaczyć, które teksty były publikowane wcześniej, a które ukazują się w druku po raz pierwszy. Zgodnie z wymogami edytorskimi, wszystkie teksty opatrzone przypisami i objaśnieniami. Jeżeli chodzi o wstęp, odczuwa się pewien niedosyt w zakresie stanu badań. Zabrakło w nim krytycznego przeglądu dotychczasowych wydawnictw źródłowych na

temat konsulatów polskich w Niemczech, publikowanych m.in. na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” (prace Tadeusza Cieślaka, Edwarda J. Pałygi, Małgorzaty Szostakowskiej i Wojciecha Wrzesińskiego). Brak jakiegokolwiek informacji o cennych pracach Romualda Gellesa i Małgorzaty Szostakowskiej oraz o wspomnieniach b. dyplomatów polskich w Niemczech (Tadeusz G. Jackowski, Adam Kruczkiewicz, Jan Małczyński, Roman Wodźcki)¹. To tylko niektóre przykłady.

Autorzy wydający teksty źródłowe powinni opatrzyć je komentarzami i przypisami zgodnie z najnowszym stanem badań, tymczasem Chałupczak i Kołodziej nie zrealizowali w pełni tego postulatu, co uwidacznia się zwłaszcza w przypisach biograficznych. Znaczna część biogramów zawiera istotne luki, co może sugerować, że autorzy nie wyszli poza przedwojenny „Rocznik Służby Zagranicznej”, dwutomową pracę pod red. Stanisława Łozy (*Czy wiesz kto to jest*) oraz *Polski słownik biograficzny*. Przejdźmy do faktów.

Dane biograficzne Leona Barciszewskiego (1883—1939) są znane, przy czym istnieją sprzeczności między faktami podanymi przez autorów recenzowanej książki a obszernym biogramem opracowanym przez Janusza Kuttę². Wymieniając Barciszewskiego na s. 53, autorzy odsyłają czytelnika do „biogramu” na s. 37, gdzie znajduje się jedynie skromna wzmianka. Anatol Mühlstein (s. 49) zmarł w 1958 r.³ Karol Ripa (s. 54) zmarł w 1983 r. w Silver Spring (USA), a Jan Paweł Kaczkowski (s. 54) żył w latach 1874—1942⁴. Władysław Namysłowski (błędny rok urodzenia, s. 54) żył w latach 1889—1957⁵, a Gustaw Leyding junior (s. 103) zmarł w 1974 r. Znane są również daty życia Kazimierza Jaroszyka (s. 104): 1878—1941. Michał Kajka działał na rzecz sprawy polskiej w okresie plebiscytu, ale trudno go nazwać „jednym z organizatorów polskiej akcji plebiscytowej 1920 roku” (s. 104). Można bliżej określić okres pracy Kazimierza Wyszynskiego (s. 110); od 1 października 1927 r. był radcą poselstwa polskiego (od 1934 ambasady) w Berlinie⁶. Dwukrotnie podano (s. 126 i 171) biogram Antoniego Osuchowskiego, Adolf Bertram był nie tylko biskupem (s. 145); w 1929 r. został arcybiskupem wrocławskim. Na s. 62 i 162 autorzy piszą o Stanisławie Srokowskim, ale pomijają monografię o nim, pióra Małgorzaty Szostakowskiej, jak i reedycję jego pism w opracowaniu tej autorki. Informacje o Stanisławie Sierakowskim (ss. 167—168) nie w pełni ścisłe⁷. Znana jest również pełna biografia Stanisława Webera (1885—1943)⁸: Chałupczak i Kołodziej

1 R. Gelles, *Dom z Białym Orłem. Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej we Wrocławiu (maj 1920—wrzesień 1939)*, Wrocław 1992; M. Szostakowska, *Konsulaty polskie w Prusach Wschodnich w latach 1920—1939*, Olsztyn 1990; T.G. Jackowski, *W walce o polskość*, Kraków 1972; Kruczkiewicz Adam, *Wspomnienia*, rkps Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. akc. 11260; J. Małczyński, *Moja praca w Konsulacie Generalnym Rzeczypospolitej Polskiej w Opolu*, oprac. W. Lesiuk, Opole 1980; R. Wodźcki, *Wspomnienia. Gdańsk—Warszawa—Berlin 1928—1939*, Warszawa 1972.

2 *Bydgoski słownik biograficzny*, pod red. J. Kutty, t. 1, Bydgoszcz 1994, ss. 24—26.

3 *Historia dyplomacji polskiej*, t. 4: 1918—1939, pod red. P. Łossowskiego, Warszawa 1995, s. 687.

4 *Polski słownik biograficzny*, t. 11, Wrocław 1964—1965, ss. 371—372 (dalej: PSB).

5 PSB, t. 22, Wrocław 1977, ss. 510—511.

6 Nekrolog w *Dzienniku Poznańskim*, 1935, nr 5 i 6.

7 Por. jego biogram w PSB, t. 37, Warszawa 1996—1997, ss. 303—305.

8 *Ludzie spod znaku Rodła. Biogramy działaczy Związku Polaków w Niemczech na Śląsku Opolskim*, pod red. F. Hawranka, t. 1, Opole 1973, ss. 232—233.

podają, że Weber został członkiem Rady Naczelnej Związku Polaków w Niemczech w 1923, tymczasem według Wojciecha Wrzesińskiego był nim już w 1922 r.⁹ Franciszek Kierczyński (s. 176), którego dane biograficzne są znane¹⁰, był nie tylko działaczem, ale kierownikiem III Dzielnicy ZPwN. Romuald Putryński zmarł w 1965 r. w Warszawie¹¹, konsul wrocławski Stefan Bratkowski w 1941¹², a Kazimierz Pietrzak w 1986 r. W nocie biograficznej Adama M. Zamoyskiego (s. 249) autorzy podają błędny rok urodzenia (1878). W rzeczywistości urodził się on w 1873 r., a zginął w Dachau w 1940 r.¹³ Jako bałamutną należy uznać informację, iż Zamoyski był „jednym z kierowników akcji polskiej w czasie plebiscytu w Prusach Wschodnich” (s. 249). Marian Kwiatkowski (s. 140) zginął w obozie koncentracyjnym w Sachsenhausen¹⁴. Podane przez autorów informacje o dyplomatycznej działalności Alfonsa B. Wajdemajera (s. 272) wymagają weryfikacji w świetle gruntownej i przywoływanej już pracy Romualda Gellesa. Biogram Izydora Maćkowicza (1890—1959), o którym w omawianej książce skromna wzmianka (s. 242) już w 1979 r. został opracowany przez Stanisława Komornickiego¹⁵, natomiast konsul Kazimierz Szwarzenberg-Czerny zmarł w 1975 r.¹⁶ Michał Czudowski (s. 280), m.in. dyplomata w Królewcu i Wrocławiu, zmarł w Sydney (Australia) prawdopodobnie w 1959 r.¹⁷ W obszernym biogramie Jana Wawrzyńca (s. 296) brak daty śmierci (1971)¹⁸. Ostatni konsul opolski, Jan Małęczyński, zmarł w 1980 r. w Paryżu¹⁹, a Roman Wodzicki (s. 344) w 1978 r.²⁰ Z całą pewnością wiadomo, że zmarł w Wielkiej Brytanii konsul Antoni Zalewski, który według większości opracowań urodził się w 1897 r., gdy autorzy podają rok 1887 (s. 205). Warto dodać, że jako publicysta posługiwał się on pseudonimami (Włodzimierz Bielski, Witold Pohorecki), a spory zbiór dokumentów dotyczących także jego działalności dyplomatycznej, znajduje się od 1981 r. w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie²¹.

Edmunda Osmańczyka określają autorzy jako „autora szeregu opracowań i encyklopedii” (s. 244), gdy w rzeczywistości był on przede wszystkim publicystą, poetą i prozaikiem, toteż słusznie znalazł się w najnowszym słowniku pisarzy polskich²². Związek Obrony Kresów Zachodnich został przekształcony

9 W. Wrzesiński, *Polski ruch narodowy w Niemczech w latach 1922—1939*, wyd. 2, Wrocław 1993, s. 66.

10 T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX w. (do 1945 r.)*, Warszawa 1983, s. 156.

11 Ibidem, s. 266.

12 Jego obszerny życiorys podał R. Gelles, *Dom z Białym Orłem*, ss. 90—103.

13 T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997, s. 485.

14 H. Lehr, E. Osmańczyk, *Polacy spod znaku Rodła*, Warszawa 1972, s. 253.

15 *Zastąpieni dla Pomorza Zachodniego. Zeszyt próbny „Słownika biograficznego Pomorza Zachodniego”*, Koszalińskie Studia i Materiały, 1970, nr 4, ss. 165—166.

16 Ibidem, ss. 179—181. Jego biogram oprac. Antoni Jasiek.

17 R. Gelles, op. cit., ss. 107—113.

18 *Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu niepodległościowego na Górnym Śląsku*, pod red. W. Lesiuka i W. Zielińskiego, Opole 1981, ss. 500—504.

19 *Ludzie spod znaku Rodła. Biografie działaczy Związku Polaków w Niemczech na Śląsku Opolskim*, pod red. F. Adamca i F. Hawranka, t. 2, Opole 1992, ss. 164—166.

20 *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Suplement 1, red. Z. Nowak, Gdańsk 1998, ss. 347—348.

21 H. Keferstejn, *Charakterystyka zespołu dokumentów Antoniego Zalewskiego*, Rocznik Olsztyński, 1989, t. 16, ss. 167—196.

22 *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biograficzny*, pod red. J. Czachowskiej i A. Szalagan, t. 6, Warszawa 1999, ss. 187—191.

w Polski Związek Zachodni, a nie w Polski Związek (s. 101). W specjalistycznym wydawnictwie źródłowym dotyczącym okresu międzywojennego, zbyt częste są objaśnienia wyrazu „Kulturkampf” (s. 211). Korekta nie zawsze była staranna; jest Kwidzyń (s. 89) zamiast Kwidzyn, Papee (s. 203) zamiast Papée, wikary (s. 224) zamiast poprawnej formy wikariusz, a w opiniach bibliograficznych niekonsekwencje (s. 36, przyp. 1, s. 43 przyp. 19, s. 90, przyp. 11, s. 217, przyp. 37). Razi błąd znajdujący się na niemieckiej wersji karty tytułowej, powtórzony zresztą dwukrotnie (Universität).

Książka została wyposażona w okazałą szatę zewnętrzną (przyzwoita oprawa i obwoluta), ale nie spełnia wymogów stawianych naukowym wydawnictwom źródłowym. Nie posiada bowiem żadnych indeksów: nazwisk, miejscowości oraz rzeczowego. Bez tego aparatu naukowego jej praktyczna użyteczność jest minimalna, a dla czytelnika niemieckiego prawie żadna.

Tadeusz Oracki

Witold Gieszczyński, Państwowy Urząd Repatriacyjny w osadnictwie na Warmii i Mazurach (1945—1950), Olsztyn 1999, Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie nr 183, ss. 172.

Ruchy migracyjne i osadnictwo w pierwszych latach po II wojnie światowej cieszą się stałym zainteresowaniem historyków, a ukazujące się w ostatnich latach prace potwierdzają, że nadal celowe są badania tej problematyki mimo zanotowanych już na tym polu osiągnięć. W tym właśnie nurcie lokuje się omawiana rozprawa Witolda Gieszczyńskiego.

We *Wstępie* autor stwierdza, iż przedmiotem książki jest „udział PUR w osadnictwie na Warmii i Mazurach po zakończeniu II wojny światowej”. Faktycznie jednak rozprawa jest próbą monograficznego opracowania problemu osadnictwa w tym regionie. Tytułowa rola PUR niejednokrotnie schodzi na plan dalszy, a niekiedy wprost znika z pola zainteresowania autora. Trudno przy tym ustalić powód, dla którego faktyczna treść rozprawy nie znalazła odzwierciedlenia w tytule.

Książka składa się z pięciu rozdziałów, wstępu i zakończenia, zaopatrzona jest w bibliografię, wykazy map, tabel i skrótów. Rozdział pierwszy ma charakter wprowadzający i przypomina podstawowe fakty związane z przejściem przez Polskę części Prus Wschodnich. Rozdział drugi poświęcony jest omówieniu zadań Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w osadnictwie na Warmii i Mazurach. W rozdziale tym autor wyodrębnił następujące podrozdziały: 1. *Powstanie, struktura organizacyjna i personel PUR*, 2. *Punkty etapowe PUR*, 3. *Służba zdrowia PUR*, 4. *Transport PUR*, 5. *Kontakty PUR z innymi urzędami i organizacjami zajmującymi się osadnictwem*. Punkty etapowe oraz służby zdrowia i transportu to oczywiście elementy struktury PUR i traktowanie rozłącznie ich i owej struktury jest nieporozumieniem. Zdecydowanie po macoszemu potraktowany został problem kadr PUR. Oczekiwać należało choćby próby ustalenia obsady kluczowych stanowisk na terenie Warmii i Mazur oraz odpowiedzi na